

Чи поліпшили захист прав і інтересів громадян у судах?

Юрій МОТОРНИЙ,
адвокат, голова Полтавського обласного офісу
консультативного бюро з прав людини
Спілки адвокатів України

46

Минуло чимало часу відтоді, як набрав чинності Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який, до речі, вніс зміни й до Цивільно-процесуального кодексу (ЦПК). Законодавцем анонсовано досягнення амбіційних результатів: поліпшиться й буде забезпечено доступ громадян до суду (ст. 1, 7 закону), зменшиться, а то й зникне корупція в судах (ст. 2, 6, 9), розгляд справ триватиме протягом «розумного строку» (ст. 7) і т. ін. Проте, ознайомившись із цим нормативним актом, а також беручи участь у судових засіданнях, переконаюся: зміни у ЦПК не лише не поліпшили становища сторін у судовому процесі, а й значно їх погіршили.

Насамперед наголосимо: суд є лише одним з органів захисту прав та інтересів людини, але, як правило, останнім. Тож думка про те, що з ухваленням закону права людини будуть гарантовані, є помилковою.

Зуважимо також помилковість думки про те, що завдяки змінам у ЦПК зникне корупція в судах. Система судів була й залишається такою, що незаконні (протиправні) рішення потрібно скасовувати *вже нині!* Так, припустимо, суддя місцевого суду, помилившись в оцінці доказів або отримавши хабара чи з примусу, виніс незаконне рішення. Але ж *троє суддів апеляційного суду – фахово підготовлені,*

професіонали, відповідальні, із значним досвідом та невідкупні, – вивчивши справу, неминуче повинні виявити порушення й скасувати рішення та винести нове – законне і справедливе! Якщо колегія не скасувала незаконного рішення, то порушення закону мають виявити та усунути ще більш відповідальні, неупереджені й об'єктивні судді Верховного Суду. Зважаючи на відому думку про те, що громадяни України фактично не мають змоги захистити свої права в суді, доходимо висновку: причина цього полягає не лише в процедурі розгляду й конкретних суддях.

Постає запитання: чим кардинально, принципово змінена система розгляду спорів у судах різняться від старої? Відповідь – нічим! Навіть якщо на посади суддів призначатимуться, на чому особливо наголошується, принципові, висококваліфіковані, досвідчені, відповідальні та загалом із позитивною характеристикою особи, вони все одно працюватимуть у нинішній загальнодержавній неправовій системі і змушені будуть певною мірою прийняти її умови.

Для наочності невідповідності намірів і результатів наводимо приклади.

Щодо скорочення строків розгляду

Окрім значної кількості справ у судді треба брати до уваги й таке. Строки розгляду справ у судах значною мірою залежать від виконання законів «Про звернення громадян» та «Про адвокатуру». За винятком певних категорій справ (наприклад, про розлучення), особа, як правило, зібрала всі необхідні документи, на підставі яких можна підготувати позов чи скаргу до суду. Тому громадянин чи адвокат надсилає до кількох відповідних організацій, установ запити й клопотання про надання копій документів. Зазвичай відповіді на них немає взагалі або вони надходять не раніше ніж через 30 днів, та ще й є формальними й не містять відповіді по суті.

Приклад: громадянка З. протягом 16 років користувалася земельною ділянкою, завезла на неї 1300 куб. м землі, сплачувала земельний податок. У липні

2010 року вона письмово звернулася до виконавчого комітету Ленінської районної ради у м. Полтава з проханням повідомити: чи є вірогідними відомості про те, що ділянку надано в користування іншій особі, та чому З., інтереси якої було враховано під час виділення цієї ділянки під забудову у 1996 році, не повідомлено про вилучення ділянки? Чому та на якій підставі власність З. у вигляді 1300 куб. м землі передано іншій особі? Крім того, з метою оскарження вона просила надіслати їй копії рішень виконкомом щодо надання ділянки іншій особі. Проте виконком не лише не надав копій документів, а й, розуміючи, що тут є очевидним конфлікт інтересів, виніс рішення про приватизацію ділянки особою, яка мешкає у селищі Гоголеве Великобагачанського району Полтавської області.

Лише зважаючи на численні вимоги Ленінського райсуду м. Пол-

тави, виконком надав документи наприкінці 2010 року, які стали предметом оскарження. Водночас нове керівництво Ленінської ради у м. Полтава відмовилося скасувати попередні рішення, якими З. та її неповнолітню дитину позбавлено власності і права на забудову ділянки.

Запитання, чому житель Гоголевого є «ріднішим» для депутатів Ленінської ради від мешканки З., адресуємо районному прокурору.

Наведений приклад показує, що, зважаючи на відсутність документів, позов до суду не завжди є вмотивованим і обґрунтованим. Тому суди інколи не йдуть назустріч позивачеві, залишаючи позов без руху, а потім і повертаючи його. Постає запитання: чому суди, отримавши позов із клопотанням про витребування документів-доказів, не завжди сприяють отриманню документів?

постійна неповага до суду, насамперед державних і місцевих органів влади, а за їх прикладом решти організацій, підприємств, установ, закладів тощо

Саме внаслідок бездіяльності та безвідповідальності державних і місцевих органів влади справи в судах розглядають і розглядатимуть місяцями й роками!

Причиною цього є постійна неповага до суду, насамперед державних і місцевих органів влади, а за їх прикладом решти організацій, підприємств, установ, закладів тощо. Ця свідома неповага проявляється у тривалому, кількомісячному ненаданні ними документів, у зв'язку з чим справа не може вирішуватися по суті. Саме внаслідок бездіяльності та безвідповідальності державних і місцевих органів влади справи в судах розглядають і розглядатимуть місяцями й роками!

Не прискорить розгляду справ і скорочення строків направлення судових повісток (ч. 4 ст. 74 ЦПК) з семи днів до трьох. За три дні повістка, можливо, і надійде стороні, яка мешкає у тому самому населеному пункті, де перебуває суд. Проте за цей час до суду не встигне повернутися поштове повідомлення про її вручення. Але є чимало прикладів, коли сторона мешкає за десятки й сотні кілометрів. Тож за відсутності доказів належного повідомлення особи розгляд справи переноситиметься на іншу дату.

Водночас варто зауважити, що кожен суддя має намір розглянути справу *протягом одного засідання*. Адже що менше в нього справ, то простіше працювати, то більше часу для підготовки до розгляду інших питань.

Для уникнення зазначених обставин дію законів необхідно внести чіткі й однозначні доповнення – передбачити санкції (у тисячах гривень) до посадових осіб, із вини яких суду, громадянам і адвокатам не надають документів. Лише такі заходи сприятимуть скороченню строків розгляду.

Законодавець, на жаль, пішов іншим шляхом. Він скоротив строк на апеляційне й касаційне оскарження. Тому незадоволені рішенням особи (серед них є і позивач, і відповідач та треті особи) опиняються в українському становищі. Адже протягом 5 чи 10 днів для подання апеляції (ст. 294 ЦПК) або 20 днів для підготовки касації (ст. 325 ЦПК) оформити обґрунтовану скаргу складно, а то й геть неможливо. При цьому суди у 99% оголошують лише вступну й резолютивну частини рішення, а копію документа, у кращому разі, сторони отримують через п'ять днів. Проте коли п'ятий день припадає на вихідний чи святковий або день, в який канцелярія

суду не працює, то рішення сторони отримують пізніше.

Є чимало прикладів, коли особа звертається з проханням скласти апеляцію чи касацію до адвоката, який не брав участі в апеляційному чи суді першої інстанції. Тож адвокат під час складання скарги перебуває у цейтноті. Адже йому за 1–3 дні необхідно ознайомитися з матеріалами справи (це може бути кілька томів по 300 аркушів) у суді та скласти скаргу. Водночас є ймовірним, що адвокат протягом цих днів повинен узяти участь в інших судових засіданнях. Крім того, йому та клієнту пояснять: справа видається для ознайомлення лише в конкретний день тижня. Тому маємо чимало прикладів, кількість яких неминуче збільшуватиметься: скарга друкується й подається до суду без отримання копії рішення й ознайомлення з матеріалами справи. Чи буде вона вмотивованою? Вочевидь, що ні! Проте саме від викладеного тексту, від критичної оцінки кожної обставини, на яку послався суд, від оголошення на тих обставинах, які суд безпідставно проігнорував, залежить результат, тобто остаточне рішення у справі.

Однак, якщо справа розглядається кілька місяців, то додаткові 5 чи й 20 днів, які скаржник мав раніше, на строк розгляду істотно не впливали. Тож чи потрібно було скорочувати строк на оскарження і чи є ці зміни позитивними? Чи сприяють вони законному вирішенню спору?

Є очевидним, що скорочення строків на оскарження негативно вплине на законність і справедливість винесених судових рішень. Тому проголошені наміри не буде реалізовано. Фактично скорочення строків не відбудеться, захистити інтереси громадянина стає значно складніше.

Припускаю, що скорочення строків було б можливим у разі внесення змін до ч. 1 ст. 300 ЦПК. Тобто, щоб було передбачено «право доповнити чи змінити апеляцію» протягом 20 днів після реєстрації скарги. Бо про яке доповнення чи зміну може йтися, якщо немає часу на написання основного тексту скарги! Тут уже не до доповнень і змін. Щоправда, досвідчені адвокати в інший спосіб доповнюють чи змінюють скаргу, подаючи документ під виглядом, наприклад, заяви,

Сказано!

Голова Верховної Ради України Володимир ЛИТВИН

вважає, що здійснення адміністративної й територіальної реформи потребує чіткого плану й бачення перспективи.

– Оскільки ми повернулися до Конституції 1996 року, то нині йдеться не стільки про адміністративну реформу, скільки про приведення законодавчої бази й практики у відповідність до норм чинного Основного Закону, – сказав В. Литвин в інтерв'ю агентству «Інтерфакс-Україна».

Механічний підхід до розв'язання проблеми спричинить величезний опір людей. «Тим паче що необхідно зважати на традиції і звичаї, які дуже важливі для людей», – підкреслив Голова Верховної Ради.

На думку В. Литвина, кількість адміністративних районів можна скоротити лише за однієї умови: «Людина повинна, як це було передбачено радянськими стандартами, мати в межах пішоїдної доступності аптеку, поштове відділення, відділ соціального забезпечення, продуктовий магазин».

– Потрібно наблизити до людей послуги. Тоді для них не матиме значення, де проходять межі району, – зауважив Голова парламенту, додавши, що на проведення такої реформи потрібні величезні кошти.

Ю. П.

а найчастіше – завчасно надають у письмовій формі виступ у дебатах. Указані документи суд вимушений прийняти й додати до справи. Оцінку їм він дасть у нарадчій кімнаті.

Але фактично ч. 1 ст. 300 ЦПК можна нехтувати. Водночас є нелогічним і незрозумілим, чому відкликати скаргу можна до початку розгляду справи (ч. 2 ст. 300 ЦПК), а змінити чи доповнити її – тільки протягом 5 чи 10 днів (ч. 1 ст. 300 ЦПК)?

Щодо автоматичного розподілу справ між суддями

Передбачаючи вказане правило, мали на увазі зменшення корупції в судах і впливу голів суду на результат розгляду справ. Не заперечуючи проти такого заходу, хочу, однак, зауважити: зменшення корупції можливе лише за умови, що апеляційні суди і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ належно, відповідно до закону виконуватимуть свою роль. Тре-

ба погодитися: навіщо платити судді місцевого чи апеляційного суду або змушувати його виносити незаконне рішення, якщо його *неминуче* скасує вища інстанція? Тож не стане і корупції! Сьогодні не має значення, в результаті чого справа ляже на стіл судді: за розпорядженням голови суду чи шляхом автоматичного розподілу. Важливим є те, що суддю попросять або змусять винести потрібне комусь рішення. Тож ав-

томатичний розподіл справ не матиме бажаного результату. Навпаки, навряд чи така система врахує складність справ, обсяг матеріалів кожної справи, спеціалізацію суддів, їхній досвід та інші обставини. Чи не краще кошти на створення і дію автоматичного розподілу використати розумніше? Наприклад, купити достатню кількість паперу й конвертів із поштовим повідомленням. Це справді прискорить розгляд справ.

48

Щодо доступу до суду

Кожен громадянин бажає, щоб його справу розглядали за місцем проживання, протягом щонайкоротшого терміну і за найменших витрат. Проте і ці питання лишилися поза увагою законодавців. Наприклад, мешканець Полтави з вини водія, мешканця Львова, потрапив у ДТП в Ялті. Здається, за здорового глузду має діяти правило – справу слід розглядати у Полтаві, де мешкає потерпілий. Проте згідно з вимогами ст. 109, 110 ЦПК позов подається за місцем проживання відповідача (тобто у Львові) чи за місцем завдання шкоди (тобто у Ялті). Внаслідок цього позивач зазнаватиме витрат на численні поїздки з Полтави до інших міст. Крім того, позивач повинен дізнатися адресу місцевого суду та його банківські реквізити

для оплати судових витрат. Тож держава змушує потерпілого зазнавати додаткових матеріальних, часових та моральних збитків. Тому потерпілий десятки разів порухає витрати й проаналізує обставини, перш ніж звертатися до суду. Внаслідок цього значна частина громадян відмовляється подавати позови, обґрунтовано вважаючи, що депутати захищають правопорушників і злочинців, чим спонукають до подальшої неправомірної поведінки.

На жаль, депутати не спромоглися забезпечити рівність сторін перед законом. Так, позивач згідно зі ст. 120 ЦПК подає до суду копії всіх документів, що додаються до позовної заяви. Водночас ст. 128 ЦПК не зобов'язує відповідача подавати необхідну

кількість примірників заперечення і доданих до нього документів для вручення іншим учасникам процесу. Як наслідок останні змушені від руки переписувати й перемальовувати десятки аркушів.

Дати 12 березня 1831

12 березня 1831 року – народився піонер автомобілебудування Клемент Студебекер. Долю компанії *Studebaker* відстежують іще з 1736 року, коли пращури Клемента переїхали з німецького міста Золінген до Америки. Багато поколінь Студебекерів займалися ковальським мистецтвом і зброярською справою. У 1750 році Клемент Студебекер побудував свій перший «фірмовий» американський фургон.

Майже через століття, у лютому 1852 року, два праправнуки Клемента – Генрі та Клем відкрили в Індіані власну ковальську майстерню *H&C Studebaker*, яка спочатку випускала парокінні фермерські фургони. До столітнього ювілею США (1876 рік) компанія Студебекерів *Studebaker Brothers Manufacturing Company* стала найбільшим у світі виробником транспортних засобів на кінній тязі. Проте, відповідно до гасла компанії: «Завжди давати більше, ніж обіцяєш», у 1902 році Студебекери випускають свій перший електромобіль і починають займатися автовиробництвом.

З 1965 року на автомобілі *Studebaker* почали встановлювати двигуни *General Motors*. Прибуток від реалізації нових моделей був мінімальний, тому навесні 1966 року вирішили закрити канадський завод. 17 березня 1966 року з конвеєра в Гамільтоні зійшов останній *Studebaker*.

Ю. Ц.

Щодо ролі Верховного Суду України

Підстави для звернення особи до Верховного Суду з метою перегляду судового рішення у цивільній справі передбачено ст. 355 ЦПК: 1) неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що тягне різні за змістом судові рішення у подібних правовідносинах; 2) установлення міжнародною судовою установою порушення Україною міжнародних зобов'язань. Тож лише особи, на користь яких, наприклад, винесено рішення Європейського суду, матимуть право звернутися до Верховного Суду України.

Проте заяв у суд на підставі п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, очевидно, не буде. Адже звідки пересічний громадянин (сторона у справі) дізнається про «неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що призвело до різних за змістом судових рішень

у подібних правовідносинах»? Тож Верховний Суд утратить своє значення саме як суд. Він може відігравати важливу роль під час узагальнення практики чи даючи роз'яснення. Але це інший вплив, скоріше науковий, ніж судовий.

З огляду на викладене та думку досвідчених адвокатів **необхідно терміново переглянути закони, які стосуються отримання документів, а також вимоги щодо підсудності справ, розміру оплати мита й ІТЗ, розв'язати інші проблеми.** Після внесення запропонованих змін і доповнень кожному буде забезпечено доступ до суду, скоротиться строк розгляду справ, а суди виноситимуть об'єктивні рішення. Такі рішення не лише забезпечать конституційні права громадян, а й будуть елементами правового виховання і правової культури в суспільстві.